

sította volna az aktív cselekmény egy részét, mert az volt a haláltudó kelticitás bölcsője. A docens túl egyszerűnek tartotta az *Utószó*ban felvázolt feloldást. „Granted, there is an element of androgyny, a hint a bisexuality, and, may I add, a touch pansexuality in the novel. But these are actively outweighed by heterosexual encounters, and are just strands in the struggle between the death wish and the forces of life.” (A regénynek vannak hermafrodita, biszexuális, sőt szerintem pánszexuális elemei is, de a mérleg serpenyője az aktív heteroszexualitás felé billen. Mindezek csak alkotórészek abban a küzdelemben, mely a halálvágy és az életösztön között folyik.)

A recenzor mondja: Olvassuk el az *ÓDÁ*-t és a *NAGYON FÁJ*-t, a férfilétnek a nőiből induló és oda torkolló, két ellentétes hangulatpólusról küldött dokumentumát. A regény a nemek konvergenciáját és univerzalitását sugallja, mint megannyi szép mítosz. Az *Etruszk Múzeum*tól nem messze, a *Villa Borghesében* van az a csodálatos hermafrodita szobor, hová *nem kanyarodnak* a regény útjai.

Egészeben Hargitai igen jó munkát végzett. Megelőzött, majd lekörözött egy harmadik angolt, akiről eddig nem szóltam. Egy távolibb angol barátom, Manchester legjobb középiskolájának angol nyelv- és irodalomtanára, lefordított három fejezetet az *UTAS ÉS HOLDVILÁG*-ból. Irántunk való lelkesedésből tanult meg magyarul, s teljesítménye, a három fejezet, tökéletes. De mivel a végletekig csiszolta fordítását – a három fejezet közel három évébe tellett –, lekörözték.

Hargitai a *TRAVELER* címet adta Szerb regényének, bölcsen elhagyva a *HOLDVILÁG*-ot. Gondoljunk csak a *MOON AND SIXPENCE*, *THE MOONSHINE*, *MOON-RIVER*, *THE MOON IS UP*, *THE MOONLIGHT SONATA* írásokra-kompozíciókra, s rögvést igazat adhatunk neki.

Kabdebó Tamás

DIALÓGUS VAGY MONOLÓG?

Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről
Szerkesztette Szummer Csaba, Erős Ferenc
Cserépfalvi, 1993. 325 oldal, 395 Ft

Jól érzékelhető igényt elégített ki a Cserépfalvi Kiadó, amikor Szummer Csaba és Erős Ferenc értő szerkesztésében közzétette ezt a válogatást: a közelmúlt jelentős filozófusai miként értették, magyarázták és kritizálták a freudi elméletet és módszert. A pszichoanalízis „tapasztalati tudomány” a klinikai munka területén, heterogén megközelítésű a közepes szintű betegségelméletek síkján (neurobiológiai, evolúciós, etológiai, mechanikai stb. koncepcióelemek), és annyira sokrétű a metapszichológiai elméletalkotás szintjén (mitológiai, etnológiai, társadalom-lélektani, kommunikációelméleti stb. megközelítések vagy kidolgozott hipotézisek), hogy nem csoda, ha alig találunk lényeges bölcséleti irányzatot, mely *ne* reagált volna rá.

A kötetben jól kitapintható, hogy bizonyos tudománykritikai vonulatra a freudi gondolatrendszer termékenyen hatott és fordítva: annak bíráló észrevételeit a lélekelemzés képes volt saját önértelmezésében feldolgozni.¹ Ebben az esetben beszélhetünk gyümölcsöző kapcsolatról, mint az többek között Habermas vagy Ricoeur szövegeinél látható. Az immanens kritika hozzásegíti az analízist alapjai ismeretelméleti tisztázásához, az olvasó számára pedig érthetőbbé válik egy – pszichológiai irányzathoz képest – szokatlanul széles körű kulturális hatás.

Ez a helyzet a pszichoanalízis Habermas-féle hermeneutikai felfogásával is, mely idehaza igen nagy visszhangra talált, ide tartoznak Ricoeur finom elemzései az analitikus módszer érvényességi vizsgálatáról, valamint Grünbaum találó problémafelvetése, melyben eltagadja a beteg kizárólagos jogát az élettörténeti narratívum igazságának megítélésére. Ténylegesen az emlékekkel kapcsolatos belátás, a pszichoanalitikus értelmezési és a beteg erre vonatkozó recepciója egyfajta fejlődést és interszubjektív alkufolyamatot eredményez az élettörténeti „igazság” megalkotásának útján. Az analitikus próbaér-

telmezései nem nélkülözhetik a beteg folyamatos visszajelzéseit, hogy a rekonstrukció adekvát-e, viszont a páciens sem tudná megközelíteni a tudattalant, vagy leküzdeni saját ellenállásait, ha nem kapna eligazító jelentésajánlatokat az orvostól. A terápiás dialógus ugyan legáltalánosabban véve hermeneutikai jellegű, de éppen sokrétűsége mindeddig ellenállt annak, hogy kimerítő fenomenológiai leírással jellemezzék. Habermas pl. nagyon körültekintően jellemzi a beteg mentális tevékenységét, de a történéseket túlnyomórészt az értelmi működések (reflexió, gondolkodás, ún. kognitív funkciók) síkján gondolja végig, s kevésbé veszi figyelembe, hogy egy lelki konfliktus feldolgozásánál az értelmi és érzelmi folyamatok egymásra hatása mellett új elemek is érkezhetnek a nem tudatos szférából. Ez persze megnehezíti a változás ismeretelméleti modellezését. Ricoeur helyesen ismeri fel, hogy bizonyos premisszák alkalmazása, illetve elfogadása vezérlőelvként (így pl. evolúciós elv vagy a pszichés organizmus egyensúlyra törekvésének elve) ellentmond annak, hogy a pszichoanalízist pusztán hermeneutikai módszerként értsük meg. Megmarad a pszichoanalízis=természettudomány fikciója is; egy ilyen olvasat fenntartása érdekében Grünbaum éles ellentétet állít fel a metapszichológia és a klinikai elmélet között. Így olyan látszat keletkezik, mintha a betegágynál tett empirikus megfigyelések és azok általánosításai jobban megfelelnek a természettudományos ismérveknek.

Ma már nem kelt akkora ijedséget Popper vagy Wittgenstein kritikája a freudi módszerről, mint az ún. pozitívizmusvita idején. (Az irányzat álláspontjából sajnos csak rövid utalásokat kapunk a két filozófus bíráló megjegyzésein keresztül.) Igen nagy visszhangot kapott 1958-ban a New York-i Egyetem filozófiai intézete által szervezett szimpózium a pszichoanalitikusokkal, ott a logikai pozitívizmus álláspontja részletesen ki van fejtve, érdekes, hogy a szerkesztők nem tartották fontosnak, hogy ebből idézzenek.² A kötetben csak Grünbaum reagál a Popper-féle szempontokra – elfért volna egyébként egy színvonalas cáfolat a kritikai empirizmusról is, olyan, mint amit Cosin és munkatársai éppen a tudományfilozófusok által elővett pszicho-

analitikus példákön nyújtottak.³ Ugyan valószínűleg kevesen gondolták komolyan, hogy a pszichoanalízist egzakt természettudományként lehessen igazolni, de az emlékezetes konfrontáció hozzájárult az összetett terápiás kommunikáció tudományelméleti elemzéséhez, és hatással volt arra, hogy az analízisből kinőtt ún. rövid dinamikus pszichoterápia elvállalja az érvényességi (validáló) módszerekkel végzett hatékonysági vizsgálatokat. A könyv arra is példa azonban, hogy van filozófia, ahol a pszichoanalízis gondolatai állhatatosan süket fülekre találnak. E században talán a lélekelemzés és a heideggeri létanalitika gyakorolta a legnagyobb – jölehet ellentétes – hatást az antropológiai felfogásokra, így érthetően nagy figyelem övezi a két szellemi irányzat egymásról alkotott véleményét. Kiábrándítóan kevés a kötetben Heidegger reflexiója Freudra – ahhoz képest, hogy tíz éven át folyamatos személyes konzultációkkal igyekezett a pszichodinamikus gondolkodás elemeit kigyomlálni a pszichoterapeuta Medard Bossból. Heidegger oldaláról a szenvedélyes érdeklődés hiányát nemcsak abból a kedvezőtlen perspektívából kell megítélni, ahogyan az egész Descartes utáni tudományfejlődést látja – itt a lélekelemzést a természettudományos igénye mellett legfeljebb még az a vád érheti, hogy következetlen. Arra gondolok, hogy Heidegger az antropológiai elcnvetéseket megelőzően motiválja a skolasztikus és dialektikus hagyomány régi filozófiatörténeti ellentéte is; nem kétséges, hogy melyik oldalon foglal állást. A fenomenológiai-explicitív megragadás, vegyük az emberi lét bármely témáját, nem tűr meg semmilyen strukturális vagy dinamikus ábrázolást, immanens kategóriamozgást, még kevésbé ismerhet el „kívülről” mozgásba hozott pszichikus alkotórészeket. Ennélfogva túlzottak azok az elvárásaink, hogy Freud és Heidegger gondolatmenetei bárhol is kapcsolódhatnak egymáshoz. A találkozásból előálló nyelvzavarból szemelvényeket kapunk a Boss-szal folytatott dialógusokból is, melyek inkább Heidegger monológjai.⁴ A zürichi pszichiáter a dinamikus pszichológia terminológiájában kérdéseket tesz fel. Heidegger ezeket ontológiai nyelvre fordítja le magának.⁵ A vonatkoztatási keret

a páciens pszichés struktúrája helyett a Jelenvaló-lét, az Együttlét, a Kérdező vagy a beteg létmódjai lesznek, minden aspektus új szituációt teremt „saját világgal”. A gyermek nem anyja tulajdonságát vagy attitűdjét introjektálja, hanem anyja „Világban-való-létét” teszi belsővé. Ami felett a dialóguspartnerek tudatosan elsiklanak, az nyilvánvalóan a filozófus és a pszichoterapeuta szemléletének és tevékenységének különbsége. A terapeuta nem állhat meg a helyesen feltalált egzisztenciálék számbavételezésénél vagy a monadikus létmódok asszociatív körüljárásnál, mert a pszichoterápia *techné* (is), mely sokoldalúan kimeríti a legjobb értelemben vett heideggeri jellemzéseket a „Kéznéllevő”-ről. Eszközrendszerét használnia kell saját szabályai szerint és a beteg kedvező befolyásolása érdekében. Felvetődik továbbá az a távolról sem tisztázott ismeretelméleti probléma, hogy a személyes élettörténeti igazság felderítésére fordított terápiás erőfeszítések és a gyógyítás érdekében felhasznált sokrétű műveletek telosa mennyiben esnek egybe. A hasznos kérdés a tevékenység felől talán úgy hangzik, hogy milyen új antropológiai szempontok milyen új módszertani következményeket hozhatnak annak érdekében, hogy a gyógyító kapcsolat szükségszerűen aszimmetrikus és eldologiasodott aspektusai enyhíthetők legyenek. Nem biztos, hogy itt Heidegger tekinthető a legjobb partnernek: olyan szintézis, ahol a pszichodinamikus gyakorlatot fenomenológiai szempontokkal javították ki, eddig utópisztikusnak bizonyult. Ludwig Binswanger például sok következtetlenséggel fizette meg, hogy a létanalitikus terminológia mellett freudi alapfogalmakat (pl. tudattalan) is megőrizt. ⁶ Szakemberek, akik a beteg „többszorosítás” meghallgatásának hívei, arról számolnak be, hogy emberfeletti vállalko-

zás egymásra lefordítani az eltérő konceptuális keretben megértett beteg történeteket. ⁷

A filozófia és a pszichoterápia kapcsolata olyan alapvető bölcséleti problémákat érint, melyekkel hathatósan egy kiadványsorozatban kellene foglalkozni, remélhetően a szerkesztők ilyen perspektívában gondolkodnak, s ennek talán egyik első kötete a válogatás.

Jegyzetek

1. Pl. J. Sandler, Ch. Dare, A. Holder: FRAMES OF REFERENCE IN PSYCHOANALYTIC PSYCHOLOGY I–VIII. In: *British Journal of Medical Psychology*, 1972–74. Vagy: H. Thomae, H. Kachele: A PSZICHOANALITIKUS TERÁPIA TANKÖNYVE I. Magyar Ideg- és Elmeorvosok Társasága, 1987.
2. (Ed. S. Hook): PSYCHOANALYSIS, SCIENTIFIC METHOD AND PHILOSOPHY. A SYMPOSIUM. Grove Press Inc., New York, 1960.
3. B. R. Cosin, C. F. Freeman, N. H. Freeman: CRITICAL EMPIRISM CRITICIZED. In: *PHILOSOPHICAL ESSAYS ON FREUD*. Ed.: R. Wollheim, J. Hopkins. Cambridge Univ. Press, 1982.
4. Érdekes, hogy Vajda Mihályt, aki szintén kommentálja a Heidegger–Boss-párbeszédet, annak egyoldalúsága inkább lelkesedéssel tölti el. Vajda Mihály: A POSZTMODERN HEIDEGGER. T–Twins, 1993.
5. Boss oldaláról többet kapunk ebből a tanítvány, Gion Condrau újabb könyvéből: SIEGMUND FREUD UND MARTIN HEIDEGGER. Hans Huber, V. Bern, 1992.
6. Csorba J.: EXZISZTENCIALIZMUS A PSZICHOTERÁPIÁBAN. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 46. 1. 62–73. 1989.
7. R. D. Chessick: TECHNIQUE AND PRACTICE OF LISTENING IN INTENSIVE PSYCHOTHERAPY. Jason Aronson, New York, 1989. B. Gáspár Judit: HARMADMAGAM. Jelenkor, Pécs, 1993.

Csorba János